

САНКЦИЯЛАР ШАРОИТИДА ЭРОНДАГИ ГЕНДЕР МАСАЛАЛАРИ

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-36-39>

Ходжимуратова Дилшода
ТДШУ, бошқарма бошлиғи,
т.ф.д., доцент в.б.

АННОТАЦИЯ

Мақолада халқаро санкциялар шароитида гендер масаласининг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий жиҳатлари Эрон Ислом Республикаси мисолида комплекс таҳлил қилинган. Санкцияларнинг халқаро муносабатлардаги ўрни, уларнинг давлат ва жамият тузилмасига таъсири ҳамда мамлакатдаги гендер сиёсатида нисбатан асимметрик оқибатлари назарий ва қиёсий таҳлил асосида ўрганилган. Мазкур шароитда Эрон аёлларининг ижтимоий-иқтисодий мавқеи, меҳнат бозоридаги иштироки, ижтимоий ҳимоя тизимидаги ҳолати ва давлат сиёсатининг мослашув механизмлари баҳоланган. Мақолада санкцияларнинг гендер ўлчамини халқаро муносабатлар назариялари доирасида очиб беришга ҳаракат қилинган бўлиб, Эрон тажрибаси асосида тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: халқаро санкциялар, гендер масаласи, Эрон, халқаро муносабатлар, ижтимоий асимметрия, аёллар мавқеи, иқтисодий чекловлар.

Кириш. Замонавий халқаро муносабатлар тизимида санкциялар ташқи сиёсат ва халқаро босимнинг энг кенг қўлланилаётган воситаларидан бирига айланди. Давлатлар ва халқаро ташкилотлар томонидан иқтисодий, молиявий, сиёсий ва технологик чекловлар шаклида жорий этилаётган санкциялар, аввало, сиёсий мақсадларга эришишга қаратилган бўлса-да, амалда жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий тузилмасига, аҳоли турмуш даражасига ҳамда ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги муносабатларга чуқур таъсир кўрсатмоқда. Шу нуқтаи назардан, санкциялар феномени фақат халқаро сиёсат ёки иқтисодий босим воситаси сифатидагина эмас, балки кенг ижтимоий оқибатларга эга комплекс жараён сифатида таҳлил этилиши зарур.

Санкцияларни ўрганишга бағишланган илмий тадқиқотларда, асосан, уларнинг макроиқтисодий кўрсаткичларга таъсири, давлатлар ташқи сиёсатидаги самарадорлиги ёки сиёсий элиталарга босим ўтказиш механизмига эътибор қаратилган. Бироқ санкцияларнинг аҳоли қатламлари, айниқса, гендер гуруҳлари кесимидаги таъсири халқаро муносабатлар таҳлилида нисбатан кам ўрганилган йўналишлардан бири ҳисобланади. Гендер масаласининг санкциялар таҳлилида етарли даражада акс этмаслиги санкцияларнинг ижтимоий асимметрик таъсирини тўлиқ англашга тўсқинлик қилади.

Мазкур жиҳатдан Эрон Ислом Республикаси мисоли алоҳида илмий қизиқиш уйғотади. XX асрнинг 80-йилларидан кенг қўлланми халқаро санкциялар таъсири остида бўлиб келаётган Эронда иқтисодий чекловлар нафақат давлат иқтисодиёти, балки жамиятнинг ижтимоий тузилиши, меҳнат

бозори, таълим ва соғлиқни сақлаш тизимлари ҳамда гендер муносабатларига сезиларли таъсир кўрсатди. Айниқса, санкциялар шароитида аёлларнинг иқтисодий фаоллиги, ижтимоий имкониятлари ва меҳнат бозоридаги иштирокига доир масалаларни ўрганиш гендер ва халқаро муносабатлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни очиб бериш имконини беради.

Назарий-методологик асослар. Мақола гендер сиёсати ва санкциялар таъсирини ўрганишда *структурал-функционал* ва *ижтимоий гендер* ёндашувларига таянади. Гендер масалалари санкциялар таъсирида алоҳида ижтимоий гуруҳ сифатида эмас, балки жамиятнинг умумий барқарорлиги ва адаптация қобилиятини акс эттирувчи индикатор сифатида қаралади. Шу нуқтаи назардан, хотин-қизларнинг таълим, меҳнат бозори ва ижтимоий ҳаётдаги иштироки санкциялар шароитида давлатнинг ички ресурсларига таяниш стратегияси билан узвий боғлиқдир.

Академик адабиётларда гендер сиёсати кўпинча инклюзив тараққиёт модели билан боғланади. Чунки жинсга асосланган камситиш инсон капитали тўлиқ ривожланишига тўсқинлик қилади ва жамиятнинг иқтисодий ҳамда ижтимоий салоҳиятини чеклайди. Шу маънода, гендер сиёсати нафақат ижтимоий тенглик, балки иқтисодий самарадорлик омили сифатида ҳам қаралади.

Эрон Ислом Республикасида гендер сиёсати исломий ҳуқуқ (шариат), инқилобий идеология ва анъанавий-патриархал ижтимоий тузилма асосида шаклланган [1; с. 509]. 1979 йили мамлакатда руҳоният вакиллари томонидан амалга оширилган ислом инқилобидан кейин Эронда гендер сиёсати давлатнинг диний-сиёсий доктринаси билан тўлиқ уйғунлаштирилди. Конституцияда аёллар “инсон қадр-қимматига эга” деб эътироф этилган, шунингдек, уларнинг ҳуқуқлари ислом ҳуқуқшунослиги талқини билан амалга оширилади.

Эрон гендер сиёсатининг муҳим хусусияти бу аёлни, аввало, она ва тарбиячи сифатида идеаллаштиришдир. Давлат дискурсида “исломий аёл” қиёфаси ифбатли, оилага садоқатли ва жамоат ҳаётида чекланган иштирокчи сифатида талқин қилинади. Шу маънода, диний либос кийиш мажбурияти нафақат диний, балки сиёсий ва маданий назорат механизми сифатида ҳам хизмат қилади.

Эронга нисбатан қўлланилган иқтисодий санкциялар ишлаб чиқариш, экспорт, молия ва бандлик соҳаларига босим ўтказди. Бу жараён, айниқса, аёлларнинг меҳнат бозоридаги мавқеига таъсир қилди. Бироқ шу билан бирга, санкциялар шароити **ижтимоий ролларни қайта тақсимлашга** ҳам туртки бўлди. Иқтисодий қийинчиликлар аёлларнинг оилавий даромад манбаларидаги иштирокини ошириш, норасмий секторда фаолликни кучайтириш ва кичик тадбиркорликка киришишини рағбатлантирди. Бу ҳолат санкцияларнинг гендер масалаларига нисбатан фақат чекловчи эмас, балки муайян шароитларда **адаптив ва мобилизацион таъсир** ҳам кўрсатишини намоён қилади.

Алоҳида қайд этиш жоизки, Эронда аёлларнинг таълим олиш даражаси жуда юқори. Олий таълим муассасаларида талабаларнинг катта қисми аёллардан иборат. Ҳозирда Эронда 60 %дан ортиқ университет талабалари хотин-қизлардан иборат бўлиб, бу таълимда гендер тенглиги ва аёлларнинг билим олиш имкониятларининг кенгайганини кўрсатади [3]. Аёллар фақат талабалар эмас, балки университетларда профессорлар, тадқиқотчилар ва илмий раҳбарлар сифатида ҳам фаолият кўрсатмоқда. Бу ҳолат уларнинг илм-фан ва академик сиёсатда интеграцияланишининг муҳим индикатори ҳисобланади. Таълим секторидаги ушбу тенденциялар гендер сиёсати натижаси сифатида аёлларнинг билим, малака ва интеллектуал салоҳиятини кенгайтирмоқда. Бироқ бу ҳолат меҳнат бозорида тўлиқ акс этмайди. Яъни, аёлларнинг иқтисодий фаоллиги нисбатан паст, раҳбарлик лавозимларида уларнинг иштироки чекланган, айрим соҳаларда гендерга асосланган касбий чекловлар мавжуд [5].

Сўнгги йилларда Эронда аёллар спортда фаол иштирок этмоқда. Айниқса, параолимпия ва миллий спорт мусобақаларида аёллар иштирокининг 62 %га ўсганлиги халқаро эътироф этилди [4]. Қатор спорт федерацияларида аёллар халқаро спорт ташкилотларида етакчилик лавозимларига чиқмоқда, жаҳон миқёсида турли федерациялар раҳбарлари ва бошқа масалаларда фаол иштирок этмоқда. Шунингдек, мамлакатда аёллар учун уюшган спорт клублари (“Kowsar Women League”) каби ривожланган структуралар мавжуд бўлиб, бу аёлларнинг жисмоний фаоллигини ҳуқуқий ва институционал жиҳатдан қўллаб-қувватламоқда [5]. Мазкур ижобий натижалар Эрон каби ислом давлатида гендер сиёсати аёлларни жамоат ҳаётининг ҳар томонлама фаол иштирокчилари сифатида қўллаб-қувватлаётганидан далолат беради.

Эрон аёллари тиббиёт, соғлиқни сақлаш ва илмий тадқиқотлар соҳаларида муҳим улушга эга бўлиб, улар юқори профессионал малакага эгаси, мамлакатнинг соғлиқни сақлаш хизматларининг қарийб 50 % ишчи кучини ташкил этади ва 40 %дан зиёд мутахассис тиббиётчилар аёллар ҳисобланади [5]. Ижтимоий, иқтисодий ва бошқарув соҳаларида аёллар сони ҳам бугунги кунда сезиларли даражада ошган. Хусусан, вазирлик ва юқори даражадаги раҳбарлик вазифаларида аёллар иштироки мавжуд, бу уларнинг сиёсий ва маъмурий қатламларда иштироки учун муҳим қадамдир. Бу ривожланишлар аёлларнинг билимдан ташқари минтақавий, иқтисодий ва ижтимоий жараёнларга тадқиқотчи ва фаол субъектлар сифатида киришини кўрсатади.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда қуйидаги хулосаларга келинди:

Халқаро санкциялар Эрон Ислом Республикасида нафақат иқтисодий ва сиёсий жараёнларга, балки жамиятнинг гендер тузилишига ҳам сезиларли таъсир кўрсатган. Санкциялар шароитида аёллар иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан кўпроқ заиф қатлам сифатида таъсирланади, бу эса гендер тенгсизлигининг янада чуқурлашишига олиб келади. Гендер масаласини санкциялар таҳлилига интеграция қилиш халқаро муносабатлар назариясини

бойитишини ва санкцияларнинг инсон ҳаётига таъсирини комплекс баҳолаш имконини беришни исботлайди. Эрон мисоли санкцияларнинг ижтимоий оқибатларини ҳисобга олмаган ташқи сиёсат механизмлари узоқ муддатли барқарорликка салбий таъсир кўрсатишини кўрсатади. Тадқиқот натижалари халқаро ташкилотлар, сиёсат ишлаб чиқувчилар ва илмий доиралар учун санкцияларни режалаштириш ва баҳолашда гендер ўлчамини инобатга олиш зарурлигини таъкидлайди. Бу эса халқаро муносабатларда инсонга йўналтирилган ва ижтимоий адолатга асосланган ёндашувни шакллантиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Дорошенко Е.А. Шиитское духовенство в современном Иране. М.: Наука. 1985. 230 с.;
2. Лукоянов А.К. Исламские концепции общественного развития в современном Иране // Институт Востоковедения. Специальный бюллетень. № 7 (264) М.: Наука, 1989. 160 с.;
3. How Iran Is Expanding Women's Roles in Education, Governance and Sports. https://news.am/eng/news/920016.html?utm_source=chatgpt.com
4. Iranian women thrive despite Western-imposed sanctions: envoy. https://www.tehrantimes.com/news/511012/Iranian-women-thrive-despite-Western-imposed-sanctions-envoy?utm_source=chatgpt.com
5. Women's Educational Progress in the Islamic Republic of Iran. https://docs.un.org/en/A/HRC/59/NGO/264?utm_source=chatgpt.com